

جامعة المصطفى العالمية

مؤسسه آموزش عالی علوم انسانی

رشته

مالیه و بانکداری

عنوان

بررسی خلق پول در نظام بانکداری بدون ربا

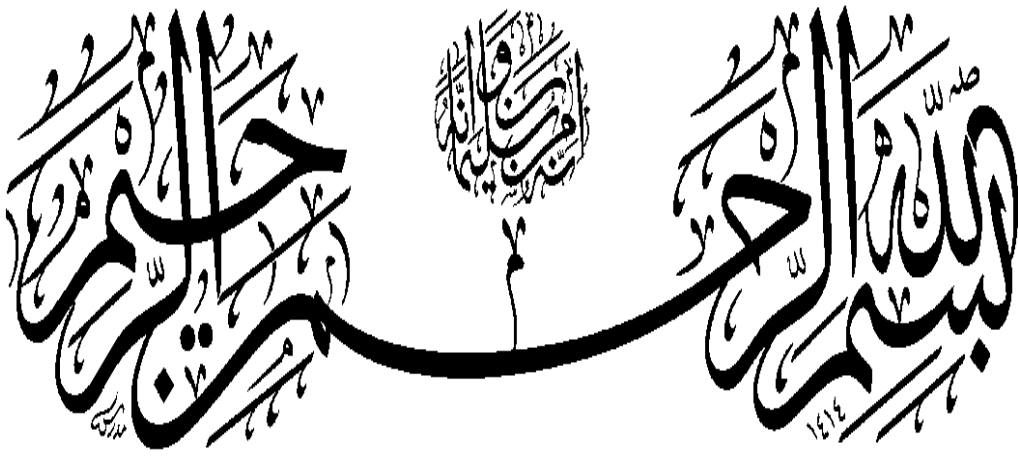
استاد راهنما

دکتر سید عبدالحمید ثابت

دانش پژوه

علی اصغر افتخاری

تیر ۱۳۹۶

تذکر:

۱. مسئولیت مندرجات این تحقیق متوجه نویسنده است.

۲. هرگونه استفاده از این تحقیق با ذکر منبع بلا اشکال، و نشر آن در داخل کشور، منوط به اخذ

مجوز از جامعه المصطفی (ص) العالمية است.

تقدیم به:

به پدر و روح مادرم، که مرا در مسیر دانش اندوزی قرار دادند.

و به:

همسر و فرزندانم که با صبورانه رنج‌های دوران تحصیل را تحمل نموده و مشوقم بوده‌اند.

تقدیر و تشکر:

من لم یشکر المخلوق لم یشکر الخالق

به پاس قدردانی از تمامی کسانی که زمینه را برای رشد و بالندگی طلاب، دانش‌پژوهان و این بنده نیز فراهم نمودند، و برای به ثمر رسیدن این تحقیق مساعدت نمودن، مخصوصاً از ریاست محترم جامعه المصطفی العالمیه حضرت آیت الله دکتر اعرافی (زیدعزه) که با مدیریت شایسته ایشان تحولی بزرگی در راستای نیازهای جوامع امروزی در جهان اسلام در جامعه المصطفی العالمیه ایجاد شد، از مسئولین و دست‌اندرکاران مؤسسه آموزش عالی علوم انسانی و مخصوصاً از جناب دکتر سید عبدالحمید ثابت که از راهنمایی‌های ایشان در طی نگارش این تحقیق کمال استفاده را برده‌ام و از تمامی کسانی که در پیراستن نقایص این تحقیق بنده را یاری نمودند کمال تقدیر و تشکر رادارم. از خداوند متعال توفیق همگان را خواهانم.

چکیده:

تحقیق حاضر تحت عنوان بررسی خلق پول در نظام بانکداری بدون ربا، سعی کرده است این سؤال را مورد بررسی قرار دهد، که اسلام به موضوع خلق پول توسط سیستم بانکی در نظام بانکداری بدون ربا چه نگاهی دارد؟ برای این منظور ماهیت خلق پول از دیدگاه متفکرین غربی مورد بررسی قرار گرفت. مرور مطالعات انجام شده نشان می‌دهد، که خلق پول در نظام بانکی متعارف، با مشکلات عدیده ای روبرو است که شامل: افزایش نقدینگی، کاهش ارزش پول و قدرت خرید، ایجاد ناکارایی سیستم اقتصادی، ایجاد بحران مالی، تورم، و تأثیر منفی بر عدالت است. برای تبیین این سؤال بیان دو دیدگاه متفکرین غربی و دیدگاه متفکرین اسلامی در رابطه به خلق پول در فصل چهارم و پنجم مورد بررسی قرار گرفته است. بیان متفکرین غربی نشان می‌دهد که نگاه اصلاحی به خلق پول داشته است، تأکید نموده است، که خلق پولی صورت گرفته باعث رونق اقتصاد شده است. عده ای هم مخالفت نموده است. متفکرین اسلامی تعدادی بر این باور بوده است که تمام منابع پولی به سوی فعالیت‌های واقعی اقتصاد سوق داده شده است. خلق پول که توسط بانک‌ها صورت گرفته است، نه تنها باعث مشکلات اقتصادی نشده است، بلکه در اقتصاد رونق ایجاد کرده است، اگر چه عده ای هم نسبت به خلق پول توسط نظام بانکی مخالفت نموده است. مطالعات انجام شده در اقتصاد اسلامی در پاسخ به سؤال فوق در فصل ششم به بیان اصول و اهداف اقتصاد اسلامی پرداخته است، که به خوبی نشان می‌دهد که اصول مانند «ممنوعیت ربا»، «قاعده غرر»، «قاعده لاضرر»، «قاعده اکل مال به باطل» و اهداف مانند «عدالت»، «رشد اقتصادی»، «ثبات اقتصادی» به عنوان مهم‌ترین شاخص‌های بر گرفته از چارچوب اقتصادی دین به ارزیابی نهایی پرداخت و بر مبنای این اصول و اهداف مشخص شد، که خلق پول نظام بانکی به شکل فعلی در نظام بانکداری بدون ربا نمی‌تواند وجود داشته باشد.

کلمات کلیدی: نظام، بانک، بانکداری، بانکداری بدون ربا، پول، خلق پول

فصل اول ۶

کلیات و مفاهیم ۶

- ۱-۱. بیان مسئله: ۲
- ۲-۱. سؤال اصلی تحقیق ۳
- ۱-۲-۱. سؤالات فرعی ۳
- ۳-۱. اهمیت و ضرورت پژوهش: ۳
- ۴-۱. هدف پژوهش: ۳
- ۵-۱. فرضیه تحقیق ۴
- ۶-۱. پیشینه تحقیق ۴
- ۷-۱. روش پژوهش: ۵
- ۸-۱. نوآوری پژوهش: ۵

۲-۱. مفاهیم ۵

- ۱-۲-۱. نظام ۵
- ۲-۲-۱. بانک ۶
- ۳-۲-۱. بانکداری ۶
- ۴-۲-۱. ربا ۷
- ۵-۲-۱. نظام بانکداری بدون ربا (اسلامی) ۸
- ۶-۲-۱. پول ۹
- ۷-۲-۱. خلق پول ۹

فصل دوم ۱۰

بررسی ماهیت خلق پول ۱۰

- مقدمه ۱۱
- ۱-۲. تعریف پول ۱۱
- ۲-۲. انواع پول ۱۳
- ۱-۲-۲. پول نقد ۱۳

۱۳	..... ۲-۲-۲. ذخایر بانک مرکزی.
۱۳	..... ۳-۲-۲. پول بانک‌های تجاری.
۱۵	..... ۳-۲-۳. شکل گیری نهاد پول.
۱۶	..... ۲-۳-۱. شکل گیری صرافی‌ها.
۱۶	..... ۲-۳-۲. آغاز وام دهی.
۱۷	..... ۲-۳-۳. شکل گیری بانک‌ها.
۱۷	..... ۲-۳-۴. اهمیت بانک در اقتصاد.
۱۹	..... ۲-۴-۴. ادبیات خلق پول.
۲۰	..... ۲-۴-۱. خلق اعتبار.
۲۳	..... ۲-۴-۲. خلق پول ذخیره جزئی.
۲۵	..... ۲-۴-۳. خلق پول به عنوان واسطه گری بانک‌ها.
۲۹	..... ۲-۴-۵. فرایند خلق پول.
۳۲	..... ۲-۵-۱. سازوکار خلق پول در نظام بانکداری متعارف.
۳۷	..... ۲-۵-۲. سازوکار خلق پول در بانکداری بدون ربا.
۳۹	..... نتیجه گیری.
۱۱	..... فصل سوم
۱۱	..... علل و عوامل خلق پول
۴۲	..... مقدمه.
۴۲	..... ۲-۵-۵. علل و عوامل خلق پول.
۴۲	..... ۲-۵-۱. نظام بانکی.
۴۳	..... ۲-۵-۱-۱. بانک‌ها.
۴۳	..... ۲-۵-۱-۲. بانک مرکزی.
۴۴	..... ۲-۵-۲. دولت.
۴۵	..... ۲-۵-۳. مردم.
۴۵	..... ۲-۵-۳-۱. بنگاه‌ها.

۴۶	..... جامعه ۲-۳-۵-۲
۴۷	..... آثار و پیامدهای خلق پول ۶-۲
۴۷	..... آثار مثبت خلق پول ۱-۶-۲
۴۸	..... آثار مثبت از نگاه عده از اندیشمندان غرب (قبل از کلاسیک) ۱-۱-۶-۲
۴۸	..... اعطای تسهیلات ۲-۱-۶-۲
۴۹	..... کاهش نرخ سود ۳-۱-۶-۲
۵۱	..... پیامدهای منفی خلق پول ۲-۶-۲
۵۲	..... افزایش حجم نقدینگی ۱-۲-۶-۲
۵۴	..... ایجاد ناکارایی سیستم اقتصادی ۲-۲-۶-۲
۵۵	..... ایجاد بحران مالی ۳-۲-۶-۲
۵۷	..... تورم ۴-۲-۶-۲
۵۹	..... نقدینگی ۱-۴-۲-۶-۲
۶۰	..... کسری بودجه ۲-۴-۲-۶-۲
۶۱	..... سرعت گردش پول ۳-۴-۲-۶-۲
۶۶	..... کاهش ارزش پول و قدرت خرید ۵-۲-۶-۲
۶۷	..... تأثیر منفی بر عدالت ۶-۲-۶-۲
۷۰	..... نتیجه گیری ۷-۲
۷۳	..... فصل چهارم
۷۳	..... بررسی دیدگاههای اقتصاددانان غرب در مورد خلق پول
۷۳	..... در اقتصاد متعارف
۷۲	..... مقدمه
۷۲	..... ۱-۳ دیدگاه های اقتصاددانان غرب در مورد خلق پول
۷۳	..... ۱-۱-۳ موافقان
۷۳	..... ۱-۱-۱-۳ دیدگاه اندیشمندان قبل از کلاسیک
۷۴	..... ۲-۱-۱-۳ کلاسیک ها

۷۵	۳-۱-۱-۳ دیدگاه قائلین به خلق پول و اعتبار با شرایط خاص.....
۷۶	۳-۱-۱-۱-۱ فرید من از رهبران مکتب پولی (شیکاگو).....
۷۷	۳-۱-۱-۲-۱ موریس آله.....
۸۰	۳-۱-۲ مخالفان.....
۸۰	۳-۱-۲-۱ فیشیر (اقتصاد دان نئوکلاسیک).....
۸۳	۳-۱-۲-۲ هنری سیمونز.....
۸۵	۳-۱-۲-۳ پل داگلاس.....
۸۶	۳-۲ نتیجه گیری.....
۸۸	فصل پنجم .....
۸۸	بررسی دیدگاه های اقتصاددانان مسلمان در مورد خلق پول .....
۸۸	در اقتصاد اسلامی .....
۸۹	مقدمه.....
۸۹	۴-۱ دیدگاه اقتصاددانان مسلمان در باره خلق پول.....
۹۰	۴-۱-۱ موافقان.....
۹۰	۴-۱-۱-۱ عدم لزوم نگهداری ذخیره قانونی.....
۹۳	۴-۱-۱-۲ سیستم نسبت ذخیره قانونی جزئی.....
۹۸	۴-۱-۱-۳ سیستم نسبت ذخیره قانونی جزئی ویژه.....
۱۰۳	۴-۲ مخالفان.....
۱۰۳	۴-۲-۱ لزوم نگهداری صد درصد ذخایر برای سپرده های جاری.....
۱۰۶	۴-۲-۲ شهید صدر.....
۱۰۸	۴-۲-۳ رسول بخشی دستجردی.....
۱۱۰	۴-۲-۴ کامران ندری.....
۱۱۱	۴-۲-۵ حسن سبحانی.....
۱۱۳	۴-۲ نتیجه گیری.....
۱۱۴	فصل ششم .....

۱۱۴	.....	بررسی خلق پول با رویکرد اقتصاد اسلامی
۱۱۵	.....	مقدمه
۱۱۵	.....	۱-۵. اصول نظام پولی
۱۱۶	.....	۱-۱-۶. ممنوعیت ربا
۱۱۷	.....	۲-۱-۷. قاعده غرر
۱۱۸	.....	۳-۱-۸. قاعده لاضرر
۱۱۹	.....	۴-۱-۹. قاعده اکل مال به باطل
۱۲۰	.....	۲-۵. اهداف نظام پولی
۱۲۰	.....	۱-۲-۵. عدالت
۱۲۱	.....	۲-۲-۵. رشد اقتصادی:
۱۲۲	.....	۳-۲-۵. ثبات اقتصادی
۱۲۲	.....	۳-۵. نتیجه گیری
۱۲۳	.....	۴-۵. پیشنهادها
۱۲۳	.....	۱-۴-۵. اصل ذخیره صد در صدی
۱۲۴	.....	۲-۴-۵. بانکداری محدود
۱۲۴	.....	۳-۴-۵. قرض الحسنه
۱۲۸	.....	فهرست منابع

فصل اول

کلیات و مفاهیم

۱-۱. بیان مسئله:

امروزه نظام بانکی نقش مهمی در اقتصاد ایفا می‌کند، بانک‌ها تحت عنوان تجهیز منابع از یک سو سرمایه‌های ریز و درشت افراد، خانواده‌ها و مؤسسات را گردآوری می‌کنند و از سوی دیگر آن را به عنوان تخصیص منابع در اختیار فعالان و سرمایه‌گذاران اقتصادی قرار می‌دهند و از این طریق زمینه را برای رشد و توسعه اقتصادی فراهم می‌کنند، اما در نتیجه ایفای چنین نقش مهمی در اقتصاد، موجب تغییرات حجم پول می‌شوند، طوری که در نظام سرمایه‌داری که مهد نظام بانکی متعارف است، خلق گسترده پول توسط بانک‌های تجاری پیامد‌های همانند بی‌ثباتی اقتصادی- رکود و رونق، نقض عدالت، بی‌ثباتی در عرضه پول و ورشکستگی بانک‌ها را در پی داشته است. با توجه به جایگاه و اهمیت پول و حجم آن در اقتصاد و تأثیر آن بر متغیرهای اقتصادی، بررسی چگونگی خلق پول و عوامل مؤثر بر آن و پیامد‌های آن برای سیاستگذاری امر ضروری است، این در حالی است که اندیشمندان مسلمان در حدود پنجاه سال پیش تلاش نمودند تا با حفظ ماهیت بانک و خلق پول در آن، معاملات آن را بر اساس تعالیم اسلام تعریف کنند و به این ترتیب نوع دیگری از صنعت بانکداری به نام بانکداری بدون ربا یا بانکداری اسلامی پیشنهاد داده‌اند. طوری که امروزه در اکثر کشورهای اسلامی و حتی برخی از کشورهای غیر اسلامی بانک‌ها تحت عنوان بدون ربا حضور جدی دارند؛ و در برخی کشورها مانند جمهوری اسلامی ایران کل نظام بانکی بر اساس بانکداری بدون ربا طراحی شده است. اما به موضوع خلق پول و ابعاد آن در بانک داری بدون ربا توجهی نشده است، در نتیجه لازم است توجه شایسته‌ای به این موضوع در مطالعات اقتصادی به ویژه با رویکرد اسلامی صورت پذیرد.

۱-۲. سؤال اصلی تحقیق

اسلام به موضوع خلق پول از سوی سیستم بانکی در نظام بانکداری بدون ربا چه نگاهی دارد؟

۱-۲-۱. سؤالات فرعی

۱. ماهیت خلق پول چیست؟، علل و عوامل آن کدام است؟

۲. خلق پول توسط سیستم بانکی چگونه است و به چه کیفیتی اتفاق می افتد؟

۳. نتایج و تأثیرات مثبت یا منفی خلق پول از سوی بانکها بر اقتصاد چیست؟

۴. چه راهبردهایی از نظر اقتصادی وبا رویکرد اسلامی در خصوص خلق پول از سوی بانکها وجود دارد؟

۱-۳. اهمیت و ضرورت پژوهش:

اقتصاددانان ایده های متفاوتی برای سامان دادن به نظام پولی و مالی دارند، که از مهم ترین آنها چگونگی خلق پول در اقتصاد است. بنابراین توجه به آثار و عوارض متفاوت چارچوب های مختلف خلق پول، از جمله تحمیل تورم ناشی از خلق گسترده پول به برخی از اعضای جامعه، تغییر توزیع در آمد و ثروت در جامعه، تعمیق نوسانات اقتصادی و سیکل های اقتصادی، بر فعالیت های اقتصادی، ضروری به نظر می رسد، و جا دارد که بر اساس موازین اقتصاد اسلامی، این موضوع مورد بررسی جدی قرار گیرد.

۱-۴. هدف پژوهش:

هدف تحقیق این است که موضوع خلق پول توسط سیستم بانکی در بانکداری بدون ربا را بررسی نماید. ضمن تبیین اقتصادی آن به پژوهش در این خصوص از منظر تحلیل های اقتصادی پردازد و آن را از منظر اسلامی مورد مطالعه و ارزیابی قرار دهد. به سؤالاتی نظیر این پرسش ها پاسخ دهد که خلق پول توسط سیستم بانکی چه آثار و پیامد های اقتصادی دارد؟ آیا محدودیتی برای نظام

بانکی در امر خلق پول وجود ندارد؟ تأثیرات و تبعات خلق پول بر بخش واقعی اقتصاد چیست؟ دیدگاه اسلامی در این خصوص چیست؟ و آیا رویکرد اسلامی شرایط خاصی برای خلق پول توسط سیستم بانکی مطرح می‌نماید؟... و از این رهگذر درصدد هستیم تا در نهایت به دیدگاه اسلامی در خصوص خلق پول توسط سیستم بانکی در نظام بانکداری بدون ربا دست پیدا کنیم.

۱-۵. فرضیه تحقیق

سیستم بانکی در نظام بانکی بدون ربا با شرایط خاصی می‌تواند خلق پول نمایند.

۱-۶. پیشینه تحقیق

بانک‌ها بخاطر خلق پول تأثیرات مهمی بر بخش‌های پولی و واقعی اقتصاد دارند. لذا این مسئله ضروری به نظر می‌رسد، که آثار و پیامدهای آن از جهت اقتصادی و اسلامی مورد ارزیابی قرار گیرد، تا ابعاد و جنبه‌های مختلف آن از جهت اسلامی آشکار شود. علی‌رغم اهمیت خلق پول و نقش آن در اقتصاد توجه شایسته‌ی به این موضوع در مطالعات اقتصاد اسلامی نشده است. اما در اقتصاد متعارف ادبیات گسترده‌ای درباره ماهیت و چگونگی خلق پول وجود دارد. البته موضوع تحقیق، تاکنون به صورت منسجم و تحت یک عنوان مستقل مورد بحث قرار نگرفته است. بلکه در قالب کتاب‌های اقتصاد کلان و کتب پول و بانکداری، اصل بحث خلق پول از سوی سیستم بانکی مطرح شده است گرچه نگاه اسلامی خاصی در این خصوص تاکنون ارائه نگردیده است. ضمناً دوپایان نامه به این موضوع ورود داشته‌اند یکی از آن دو با عنوان: طرق افزایش حجم پول و ثبات اقتصادی در اقتصاد ایران نوشته آقای جلال گوروان است. و دیگری با عنوان: بررسی امکان خلق پول نظام بانکی در نظام مالی اسلامی، نوشته فرشته کیانپور می‌باشد. این دوپایان نامه و به ویژه پایان نامه دوم؛ به بحث خلق پول و ابعاد آن پرداخته است ولی در نتیجه گیری و ارائه راهبرد بر اساس مطالعات و نتایج حاصل از آن چندان موفقیتی نداشته‌اند. این تحقیق در نظر دارد، که با نگاه منسجم و جامع موضوع مورد نظر را با توجه به دیدگاه اسلام مورد بحث قرار دهد.

۷-۱. روش پژوهش:

این تحقیق با روش توصیفی - تحلیلی، «اسنادی» انجام می‌شود. به این صورت که ابتدا با مراجعه به کتب و مقاله های مربوط به موضوع، اطلاعات را جمع آوری می‌کنیم، آنگاه بر طبق اطلاعات موجود، موضوع را مورد تحلیل و بررسی اقتصادی و اسلامی قرار می‌دهیم و بر اساس نتایج حاصل شده، راهبردهای لازم را ارائه می‌دهیم.

۸-۱. نوآوری پژوهش:

با توجه به اینکه کتاب‌ها، و مقالات زیادی به بحث خلق پول پرداخته است، ولی جنبه های اسلامی این بحث کمتر پوشش داده شده است. بنابراین می‌توان ادعا کرد که نوآوری این بحث این است، که اولاً بحث خلق پول را از منظر اندیشمندان غرب با توجه به آثار و پیامدهای آن ارائه خواهد نمود. ثانياً دید گاه های اندیشمندان مسلمان را در رابطه با خلق پول گرد آوری و مورد ارزیابی و تجزیه و تحلیل قرار می‌دهد، و دیدگاه اسلام در مورد خلق پول توسط سیستم بانکی در بانکداری بدون ربا را بیان می‌کند.

۲-۱. مفاهیم

منظور از مفاهیم واژه‌هایی هستند که بیشترین کاربرد را دارند در ارتباط با موضوع پژوهش، که عبارتند از:

۱-۲-۱. نظام

واژه «نظام» که معادل کلمه «سیستم» است، به مفهوم خاص آن، سابقه چندانی ندارد. این واژه در سال‌های ۱۹۵۰ تا ۱۹۵۶ میلادی با مطرح شدن نظریه عمومی نظام‌ها به وسیله «برتالانفی»، زیست شناس آلمانی، مفهوم خاص خود را یافت و بعدها با کاربرد این نظریه در رشته های گوناگون علوم، واژه‌هایی مانند «نظام اقتصادی»، «نظام ارتباطات» و «نظام اطلاعات» متداول شد. «نظام» در

تئوری عمومی نظام‌ها، به مجموعه ای از اجزای به هم وابسته گفته می‌شود که در راه نیل به هدف‌های معینی باهم هماهنگی دارند.^۱ بر این اساس، مفهوم نظام، سه رکن اجزا، اهداف و رابطه اجزا با یکدیگر در راستای اهداف را در بردارد.

۱-۲-۲. بانک

بانک یک مؤسسه خدماتی است که ضمن گردآوری سپرده‌ها یا تجهیز منابع از طریق اشخاص (حقیقی و حقوقی)، نسبت به اعطای تسهیلات یا تخصیص منابع در بخش‌های مختلف اقتصادی (بازرگانی، تولیدی، خدماتی) با رعایت سیاست‌های پولی و اعتباری اقدام نموده و علاوه بر آن موجبات تسهیل در دریافت‌ها و پرداخت‌ها و سایر خدماتی که در چارچوب اساسنامه و قوانین و مقررات ناظر به خود بر عهده دارد، فراهم سازد.^۲ بانک مفهومی است بسیار قدیمی و سابقه‌ی اولین عملیات بانکداری و یا آغاز بانکداری مربوط به قبل از میلاد مسیح و زمانی است که متولیان معابد، برای کمک به مردم، در حفظ اموال آن‌ها از سرقت و غارت، که در آن زمان بسیار متداول بود، حفاظت و نگهداری اموال آن‌ها را ابتدا به صورت خیرخواهانه و بعدها با دریافت کارمزد اندکی به عهده می‌گرفتند.^۳ بانک‌ها در حال حاضر با سازمان دهی و هدایت دریافت‌ها و پرداخت‌ها، مبادله‌های تجاری و بازرگانی را تسهیل می‌کنند و باعث گسترش بازارها و رشد و شکوفایی اقتصاد می‌شوند.

۱-۲-۳. بانکداری

مجموعه فعالیت‌ها و عملیاتی که توسط بانک‌ها انجام می‌شود بانکداری نامیده می‌شود.^۴ بانک‌ها فعالیت‌ها و خدماتی زیادی انجام می‌دهند. از جمله می‌توان به تجهیز منابع پولی و تخصیص منابع

۱. نظر پور، محمد نقی و همکار، بانکداری بدون ربا از نظریه تا تجربه، انتشارات دانشگاه مفید، چاپ اول، ۱۳۹۳، ص ۷۰

۲. جمشیدی، سعید، بانکداری اسلامی، انتشارات گپ- گروه علوم بانکی، حسابداری، اقتصاد، چاپ اول، ص ۱۵

۳. بختیاری، صادق، پژوهش‌های اجتماعی اسلامی، مرداد و شهریور ۱۳۸۴، شماره ۵۴

۴. مبارز، باقر اف، بانک‌ها و عملیات بانکی ص ۱۳

پولی اشاره نمود. در رابطه به تجهیز منابع پولی بانکها با استفاده از شیوه‌ها و ابزارهای مالی گوناگون برای جمع آوری وجوه مالی مردم و اعطای تسهیلات. قبول سپرده در بانکها ذیل سه عنوان صورت می‌پذیرد: سپرده های جاری، سپرده های پس انداز و سپرده های سرمایه گذاری مدت دار، که دو مورد نخست ماهیت قرض دارند.^۱ دیگری تخصیص منابع پولی، در سیستم بانکداری بدون ربا از قرار دادهای مشروع برای تخصیص و اعطای تسهیلات استفاده می‌شود. این فعالیت بانکداری به شیوه های مختلف صورت می‌گیرد.

۱-۲-۴. ربا

حرمت ربا از ضروریات دین به شمار می‌رود.^۲ در آیات و روایات بسیاری بیان شده است.^۳ در لغت، ربا به معنای زیادی و نمو است، و در عرف جاهلیت به نوعی از معامله اطلاق می‌شده است، که طلب کار در مقابل اضافه شدن سر رسید دین مبلغی را به بدهی بدهکار اضافه می‌کرده است. به عبارت دیگر در این نوع معامله، اگر بدهکار در موقع مقرر، بدهی خود را، که ممکن است نتیجه‌ی قرض و یا خرید و فروش (بیع) باشد، نتواند بپردازد، مقداری بیشتری، بر اساس قرار داد و مدت زمان تأخیر، به طلب کار به پردازد. این نوع ربا به ربای جاهلی نیز معروف است. نوع دیگر ربا که معمولاً از آن به ربای معاملی یاد می‌شود، کالای معینی به فرد نیازمند به آن کالا داده می‌شود، با این شرط که در هنگام استرداد مقدار بیشتری از همان کالا را مسترد نماید. شهید مطهری، ربا را این گونه تعریف می‌کند: ربای معمول، که در دنیا به نام ربا خوانده می‌شود، همین است که سودی در مقابل قرض بگیرند و بیشتر قرض‌ها هم در مورد پول است، ولی اسلام غیر از ربای قرض، که به شدت حرام شده، نوعی معامله هم حرام شده و اسم آن نیز ربا گذاشته شده است که به آن ربای معاملی گویند و آن این است که جنسی به مثل خودش، ولی با زیاده خرید و

^۱. همان، ص ۲۵۲

^۲. موسوی، الخمینی، تحریر الوسیله، ج ۱، ص ۴۹۳

^۳. برای نمونه، ر.ک: (۲)، ۲۷۵ و ۲۷۸ و ۲۷۹؛ آل عمران (۳) ۱۳۰ و ۱۳۱

فروش کنند.^۱ بنابراین حرمت ربا قطعی می‌باشد، و آنچه که امروزه بیشتر مطرح است ربای قرضی است، نه ربای معاملی.

۱-۲-۵. نظام بانکداری بدون ربا (اسلامی)

بانکداری بدون ربا یعنی اینکه بهره و عملیات ربوی از سیستم بانکی حذف بشود. بانکداری اسلامی علاوه بر اینکه ربا باید از سیستم بانکی حذف بشود، باید دارای یکسری ویژگی‌ها و اهداف اسلامی نیز داشته باشد مانند، عدالت، سازگاری عملی تمامی معاملات بانکی با فقه اسلامی، آزادی محدود عوامل اقتصادی، ارتباط بخش پولی و اعتباری با بخش واقعی اقتصاد و سازگاری رفتارها با اخلاق اسلامی. بانکداری بدون ربا می‌تواند اشاره ای باشد به بانکداری اسلامی اگرچه به صراحت به این اهداف و ویژگی‌های بانکداری اسلامی اشاره نمی‌کند. در همین ارتباط بیان از شهید صدر نقل شده است: «او می‌گوید که درصدد بیان یک الگوی کلان برای یک جامعه اسلامی است. یعنی شرایطی که رهبری کلیه شئون اجتماع بدست اسلام باشد، بنابراین الگوی بانک اسلامی به صورت یک جزء از الگوی کلان جامعه اسلامی مطرح می‌شود. با توجه به این بیان می‌خواهد بگوید که اول حکم اسلامی تحریم ربا، در بانک و در کل نظام اسلامی اجرا می‌شود. به همین جهت اجرای حکم تحریم ربا، تمام آثار مورد انتظار را نتیجه می‌دهد و اختلالی ایجاد نمی‌کند و بانک بدون ربا با سایر اجزای نظام اسلامی در تحقق اهداف اساسی که اسلام در تنظیم اجتماعی جامعه دارد همراهی می‌کند.^۲ با توجه به بیان که شهید صدر ره نموده می‌توان گفت که بانکداری اسلامی، پدیده روبه رشدی است که برای برآوردن نیازهای مالی مسلمانان دین مدار پدید آمده است، تا حرمت معاملات مبتنی بر بهره را رعایت کند.»^۳

^۱ مطهری، مرتضی، ربا، بانک- بیمه، انتشارات صدرا ص ۷۶

^۲ صدر، محمد باقر، بانک بدون ربا در اسلام، ترجمه: سید یحیی علوی، ناشر: دانشگاه امام صادق(ع)، چاپ اول، ۱۳۸۸ ص ۲۲

^۳ الجمال، محمود. ۱. امکان استمرار بانکداری اسلامی، مجله اقتصاد اسلامی شماره ۹، ترجمه: علی اصغر هادوی نیا، ص ۱

۱-۲-۶. پول

در اقتصاد اصولاً تعریف جامع و مانعی از پول ارائه نشده و اقتصاددانان به جای تلاش در راستای تعریف پول به بیان وظایف آن می‌پردازند. وظایفی اصلی که برای پول ذکر می‌شود، وسیله مبادله، واحد ارزش و ذخیره ارزش^۱ بودن آن است. اقتصاددانان وظایف دیگری نیز برای پول قائلند: الف. وسیله ای برای تأخیر انداختن پرداخت‌ها. ب. وسیله ای برای ذخیره‌ی قدرت خرید. ج. وسیله ای برای نگهداری ثروت. از میان وظایف فوق، معمولاً در متون اقتصادی به سه وظیفه‌ی واسطه‌ی مبادله، اندازه‌گیری ارزش و ذخیره‌ی ارزش اشاره می‌کنند و از آن میان شاید نیاز به پول به عنوان واسطه‌ی مبادله، مهم‌ترین وظیفه ای باشد که پول از قدیم‌الایام به عهده داشته است و آن نیز ناشی از تمایل به تسهیل مبادله و کم کردن هزینه‌های مستقیم و غیر مستقیم آن باشد.

۱-۲-۷. خلق پول

بانک‌های اعتباری در میان همه‌ی واسطه‌های مالی، تنها مؤسسه‌ای هستند که قادر به ایجاد اعتبار در اقتصاد می‌باشند.^۲ به این معنی که بانک‌ها سپرده‌های را که از مشتریان خود جذب کرده و جوه مازاد این سپرده‌ها را به صورت وام و اعتبار در اختیار متقاضیان قرار می‌دهند و آنان با افتتاح حساب سپرده دیداری و جوه دریافتی را مجدداً به حساب دیداری واریز کرده و به تدریج با استفاده از چک برداشت می‌کنند، در نتیجه، بانک پس از کسر ذخایر قانونی و احتیاطی و جوه مازاد آن را مجدداً به شکل وام و اعتبار در اختیار متقاضی قرار می‌دهد و بانک‌های تجاری می‌توانند با توجه به محدودیت‌هایی چون نرخ ذخیره قانونی، نرخ ذخیره احتیاطی و نسبت بکارگیری اسکناس به پول دیداری چندین بار وام و اعتبار داده و پول بانکی خلق پول کنند.

^۱ دیلیون، یوجین. ۱. پول و بانکداری نظریه و مسائل، ترجمه، حسین حشمتی مولائی ص ۱۵

^۲ فرجی، یوسف، پول، ارز و بانکداری، چاپ نهم، ص ۱۴۰